

spørgsmaal træde i baggrunden og analyseret sit danske materiale uden at skele for meget til den europæiske kirkeret og det fremmedlegeme, som beneficiespørgsmaalet trods alt er for danske forhold, og først som konklusion havde draget disse spørgsmaal og sammenligninger ind i behandlingen. Resultatet vilde være blevet det samme, men det vilde have gjort afhandlingen lettere tilgængelig. Som den nu er disponeret er det hensigtsmæssigt for læseren at starte med det sidste afsnit om *Sysselprovsternes Funktion* og følge dets henvisninger til analyserne for de enkelte stifter.

Afhandlingen er et lærd værk, der røber viden og indsigt langt ud over den snævre emnekreds, og det er et af dens fornemme kvalitetsmærker, at den trods sine berøringsflader til saa mange og saa forskelligartede sagomraader undgaar knirken under indpasningen i det store kirkelige og samfundsmæssige maskineri, som den middelalderlige kirke udgør. Det er saa meget des mere fortjenstfuldt, som de mest centrale undersøgelser af den danske kirkes organisation og funktioner stadig savnes. Forf. har de bedste forudsætninger for at løse disse opgaver, det være sig forholdet mellem biskop og domkapitel i alle henseender, kapitlets almindelige placering indenfor kirkens styrelse eller afgrænsningen af den kirkelige domsmyndighed i forhold til den verdslige.

AKSEL E. CHRISTENSEN

HOLGER RASMUSSEN: Limfjordsfiskeriet før 1825. Sædvane og centraldirigering. Nationalmuseet. Folkelivs studier nr. 2. København 1968. 517 s. Ill. Kort.

Emnet for denne bog er af mere vidtrækkende betydning, end nutidsmennesker almindeligvis forestiller sig. Limfjordens fiskerigdom omtales allerede hos Saxo, og grundlæggelsen af en række klostre langs fjordens bredder i middelalderen vidner om fiskeriets betydning. Men det var først efter øresundsfiskeriets tilbagegang, fiskeriet i Limfjorden kom frem i første række. I løbet af 1500-årene opstod en kappestrid om de bedste fiskepladser mellem kirkens arvtagere, kronen og herremændene, samt borgerne i købstæderne, erhvervsfiskerne og bondebefolkningen, hvorunder de to sidstnævnte grupper påberåbte sig sædvaneretten, mens de førstnævnte slog på deres privilegier.

I vor tid spiller fisken en ringe rolle i folks ernæring i forhold til kød, flæsk, smør, fedt, brød og grøntsager. I middelalderen var det anderledes, ikke alene forlangtes det, at man spiste fisk i stedet for kød i fastetiden, men også den øvrige del af året spiste man fisk såvel ude ved kysterne som inde i landet. Endnu kan man støde på rester af damanlæg på Sjælland,

som formentlig stammer fra middelalderen eller renessancen, og det måtte være en fristende opgave for arkæologer at undersøge deres karakter og prøve på at datere dem.

Det var imidlertid ikke blot ferske fisk, man spiste. Det var også tør-fisk – såsom klipfisk eller »bergefisk«, tørret på klipperne i egne med tør luft som Nord-Norge og Island, og »stokfisk«, der i egne med større luftfugtighed blev tørret på stilladser. Bergfisk indførtes i 1500-årene her til landet i tøndevis, men blev navnlig fra o. 1740 en alvorlig konkurrent til silden. I indlandet spistes silden i reglen saltet, som det ses af C. Rise Hansens bog: »Hoveriet på Ringsted Kloster 1570–1620«. Og i en forordning af 24. juni 1599 om udspisning på kronens slotte og huse hed det, at de hoveripligtige skulle have en sild eller to, eller anden salt fisk, et stykke brød og en drik øl efter lejlighed, og som de havde arbejde til, altså en »portionsanretning« hvortil spegesilden egnede sig fortrinligt på grund af sin passende størrelse og sit indhold af fedt. Silden, der spistes i det indre af Sjælland, kom dog næppe fra Limfjorden, men transporteredes ved ægtkørsel fra kystens fiskelejer.

Holger Rasmussens disputats¹ om limfjordsfiskeriet er delt i fire afsnit. Først behandles problemstilling og baggrund, herunder naturforhold og historie. Derefter følger et afsnit på ca. 220 sider om fiskeriets teknologi navnlig bygget på akter fra fire limfjordskommissioner, den første fra 1690'erne, de andre fra 1736, 1741–44 og 1749. Tredje afsnit drejer sig om fiskeriets sociale struktur (55 sider) og fjerde afsnit om sædvaneret og centraldirigering (30 sider).

Forfatteren lægger vægt på, at problemstillingen er etnologisk, idet etnologen stiller sine spørgsmål til kildematerialet på en anden måde end historikeren. I problemstillingen savnes imidlertid en præcisering af fiskeriets betydning for de fiskendes, erhvervsfiskeres såvel som fiskerbøndernes og godsejernes, ernæring.

Bogen giver et vigtigt bidrag til udredningen af et historisk forløb. Men sammenligner man den med Hugo Matthiessens »Limfjorden« og navnlig med hans afsnit om »fjordens rigdom«, vil man se, at de samme kilder er udnyttet på væsensforskellig måde. Holger Rasmussen går ud fra fiskeriets teknologi, og hans uddannelse som feltforsker har lettet klarlæggelsen af utallige problemer, som de skrevne kilder rejser. Hans erfaringer fra optegnelsesrejser ved Limfjorden og sejlads på dens vande går som en understrøm gennem bogen og giver den en rigdom og fylde, som sjældent ses i tilsvarende værker. Det kommer også forfatteren til gode, at han som søn af en Reersø fiskerbonde fra barn af har fulgt både-
ne, når der røgtedes garn, og ålestangerne på isen.

Undertitlen »Sædvane og centraldirigering« skal forstås som en tilgift

¹ Anmeldelsen gengiver i let omarbejdet form den 2. officielle opposition ved af-handlingens forsvar på Københavns Universitet den 10. december 1968.

til den teknologiske udredning, men i virkeligheden burde vel også kapitlet om fiskeriets sociale struktur have været antydet i bogens undertitel. Bogen er i alleregentligste forstand en undersøgelse i »materiel folkekultur«, sådan som emnet siden den sidste verdenskrig har været dyrket af vore førende museumsfolk, det vil sige at udgangspunktet ligger i de materielle-teknologiske-typologiske fænomener, som faget har tilfælles med arkæologien. Men fænomenerne forklares ved deres sammenhæng inden for et miljø, hvori såvel samfundsstruktur som økonomiske og ernæringsmæssige forhold og geografiske faktorer gør sig gældende. Ofte bruger man benævnelsen »europæisk etnologi« om emnet, skønt etnologi i almindelighed også omfatter de åndelige sider af folkets tilværelse: folkesprog, folketro og litterær tradition. Etnologien kan ligesom arkæologien være en hjælpevidenskab for historien; men den har sin egen målsætning og sin egen metode, der bygget på historisk kildekritik gør det muligt at behandle materielt kildestof af vidt forskellig karakter efter fælles principper, hvilket også kendetegner denne bog.

Dispositionen er som før antydet klar og overskuelig. Muligvis kunne afsnittet side 186–194 om pulsvodfiskeriet lige så godt være indføjet i kapitel 3, fiskeriets sociale struktur? Sproget er klart og ligetil som dispositionen, og referaterne af tidligere forskeres synspunkter er behageligt fri for skarp polemik eller utidig nedvurdering. Forfatteren har måske snarere været for venlig, uden at det dog i nogen måde har påvirket hans egen stillingtagen. Der findes så godt som ingen trykfejl, og man sporer næsten ikke »støberande«, skønt bogen er blevet til gennem en snes år og flere gange har måttet omdisponeres. Sagregisteret dækker ikke alle betegnelser i teksten, men er tilstrækkeligt fyldigt til, at man kan finde rundt i den terminologiske labyrint – men en samlet fortegnelse over benyttede arkivsager savnes.

Typografien er tiltalende; billederne står klart; men det samme gælder ikke alle kortene. Kortet side 48 giver en klar oversigt over forskellige arter af fiskeri i året 1741. Også Schoustrups kort fra 1741–42 (s. 26, 139 og 233) er overskuelige, såvel som kortet over Sebberlå (s. 55). Men det samme kan ikke siges om kortet side 53 over Nibe bredning. Det giver ikke tilstrækkelig topografisk orientering i det vigtigste fiskeområde af Limfjorden, idet rasteret har gjort det utydeligt. Det burde rimeligvis være reproduceret i streg i noget større målestok; eller det kunne være erstattet af et nytegnat oversigtskort, som viste beliggenheden af de vigtigste fiskegrunde. Også kortet side 77 over herregården Lundbæks endelsfiskeri er gnidret, og på oversigten side 83 over lovligt og ulovligt bundgarnssætteri i Nibe bredning er teksten blevet ulæselig p. gr. a. rasteret. Dette kort burde være gengivet i større målestok og delt på to modstående sider, så teksten trådte tydeligt frem. På side 84 hedder det, at retgarnet sættes i lænkens rette meed, mens baggarnet sættes uden

for meedet ned på siden af næste stades bom, hvorved raden får en skrå stilling i forhold til lænkemeedet; men afvigelsen synes ikke at fremgå af tegningen fig. 10 (s. 83). Også teksten på kortene side 86 og 92 er ulæselig; og det gør det ikke lettere, at nordpilen fra tegnerens hånd er drejet, på førstnævnte kort ca. 45° og på sidstnævnte nærmere 60° i forhold til op og ned på kortet. Her kunne en fyldigere billedtekst have hjulpet læseren til bedre forståelse.

Afsnittet om naturforholdene (s. 24–32) er meget oplysende, skønt det stadigvæk synes noget uklart, hvorfor silden forsvandt fra fjorden efter gennembruddet af Aggertangen i 1825. Var det fjordens svingende saltholdighed, silden yndede (jfr. Øresund)? Af tidligere gennembrud var det i 1615 ganske vist en mil bredt, men kortvarigt, medens der fra gennembruddet i 1586 gik 7–8 år, før tangen lukkede sig igen. Hvordan forholder det sig med saltholdigheden i andre fjorde, hvor man fiskede sild: Isefjord, Randers og Mariager fjorde og Slien? Er det bundvegetationen, der ændrer karakter (om tangbevoksningen s. 81 f.)? Også islægningen synes at have spillet en rolle (s. 45).

Med få ord forklares, hvorfor tallet af bundgarnsstader voksede med mere end to tredjedele af de matrikuleredes antal i tiden mellem matriklen af 1699 og udarbejdelsen af stadbogen i 1749. Hugo Matthiessen nævner blot, at antallet voksede med udnyttelsen af fjorden, men Holger Rasmussen konstaterer (s. 69), at antallet voksede, fordi det i 1699 blev fastlagt, hvor mange stader, der skulle ydes skat af. Selv om garnenes antal øgedes, ville skatten altså ikke stige. Det var navnlig godserne, der oprettede flere stader (s. 320) ved, at man afkortede radlænken. Derimod opstod der ikke flere umatrikulerede stader på den rigeste fiskegrund Nør-lå, der lå ude midt i bredningen, hvor der ikke forekom endelsfiskeri. Her var Nibes erhvervsfiskere fremherskende, og de har formentlig ikke udlejet staderne til andre, som godsejerne gjorde det til deres fæstebønder? I hvert fald forøgede de ikke stadetallet med umatrikulerede stader, selv om de på denne måde kunne have sluppet for afgift (jfr. s. 331 ff.). I ét tilfælde blev der rejst sag mod en godsejer – assessor Gleerup til Sebberkloster – i anledning af, at han havde oprettet afgiftsfri stader. Det skal vi komme tilbage til senere.

Det nævnes (s. 118), at det var billigere for de såkaldte »fiskerbønder«, der ikke drev fiskeri som erhverv, at anskaffe ruser end bundgarn, og at afgiften af ruser kun var det halve af, hvad man gav af bundgarn. Men det ses dog af skifteprotokoller fra godserne, at der også fandtes bundgarn hos adskillige af bønderne. Når de ikke registreres i større tal på oen Fur, hvor man hovedsagelig ernærede sig ved fiskeri, hænger det sammen med, at furboerne væsentlig fiskede med kroge (s. 51, 120 og 228 f.), men måske også med, at man ved skifte-registreringer undlod at medregne garnene, som let kunne stikkes til side ved stranden. I skifteproto-

kollerne for 1748–60 nævnes ikke et eneste bundgarn, ej heller omtales oplagrede stæg i vinterskifter, skønt der i hvert fald endnu i 1742 fandtes to bundgarn i brug på øen. Det er måske dristigt – i tilslutning til den svenske forsker Ivar Modeer (1939) – at formode, at bundgarnene overlejedre et »ældre ruse-kompleks«. Thi lagdeling mellem forskellige redskabstyper i form af komplekser kunne muligvis opløse sig, hvis man skaffede sig et fyldigere materiale. I det historiske forløb optræder flere slags redskaber ofte side om side gennem meget lange tidsrum, så selv om ruserne som helhed er ældre end bundgarnene, er der dog en overlappning på adskillige hundrede år, og hvor bliver så komplekset af?

Forfatteren skelner mellem Øst- og Vest-Limfjordens fiskeri, så vel med hensyn til sildefiskeriet, som hvad ålefiskeriet angår. Vest for Aggersund brugte erhvervsfiskerne ålevod (pulsvod), skønt det var forbudt i et åbent brev af 5.5.1647. Øst for Aggersund brugte fattigfolk åleruser »til fornødenhed« uden for sildesæsonen, idet der her var for mange sildestader til, at der kunne blive plads til ålevåd.

Kapitel 3, fiskeriets sociale struktur, omhandler bl. a. »fiskerbønderne«, som trods det, at de står forfatterens hjerte nær, godt kunne have for tjent en mere indgående analyse end sket er. Han citerer (s. 258) Mads Lassons skrivelse til Limfjordskommissionen 1741 om bøndernes tilstand på Gøl. De fleste af dem kunne kun avle lidet på de 7–8 tdr. land, de havde i faste, og de havde ifølge Lasson intet at ernære sig af uden alene fjorden, »hvor de med møje sætter nogle ruser ud samt nogle våd og i efterhøsten nogle nedgarn«. Der fandtes i 1682 42 bøndergårde med gennemsnitlig 3 tdr. hartkorn på øen, hvilket er mere end et gennemsnits-gårdbrug i Jyllands magre egne. Der var på Gøl yderligere 61 huse med jord og 31 uden jord foruden 9 i Salterboderne. Hvordan kan det være, at så mange familier var stuvet sammen på en ø, dobbelt så stor som Fæmø og knapt halvt så stor som Fanø? Befolkningens 143 familier må vel have talt godt 800 individer (regnet med 6 pr. familie inklusive folk, der ikke boede i eget hus, thi forfatteren skriver s. 265 nederst, at der også var ungarle med i vådlagene). Altså boede der på Gøl næsten lige så mange mennesker som i Nibe, der i 1769 talte 1029 indbyggere – Nibe hørte endda til de mellemstore købstæder på linje med Hillerød og Nykøbing F., mens en by som Vejle dengang kun rummede 950 indbyggere.

Forfatteren skriver (s. 258): I visse tilfælde kunne det være nødvendigheden, der drev dem (fiskebønderne) på fjorden som i den anførte udtalelse (af Henrick Beck) om bønderne på Gøl. I andre tilfælde kunne det være en »ubetvingelig lyst til fiskeri«, der fik bønderne til at forsømme deres bondegerning. Mon ikke de mange mennesker havde slået sig ned på Gøl først og fremmest for at få en økonomisk gevinst? Og mon de forsømte deres bondebrug i så høj grad, som Beck påstod for Vestlimfjordens vedkommende? Bønderne har nok fået deres korn tærsket

trods rotter og mus og spild af tid ved ålestangning. Og når Mads Lassen i det citerede indlæg hævdede, at småbrugerne på Gøl kun havde fjorden at ty til, hvor de med møje og hel kummerligt erhvervede deres føde ved at sætte ruser ud, er baggrunden vel den, at han ikke har villet give rentekammeret alt for rosenrøde forstillinger om, hvad der kunne tjenes ved fiskeri? Iøvrigt gør Holger Rasmussen udmærket rede for fiskeriets organisation på øen, hvor såvel gårdmænd som husmænd, inderster og ungarle deltog i vådlagene.

Men lad os se lidt nøjere på fiskerbøndernes økonomiske interesse i fiskeriet. Forfatteren har udnyttet skifteprotokollerne for Nibes indbyggere, men ikke skifter efter fiskerbønderne på landet, hvilket skyldes at han ikke har villet udvide bogen yderligere med resultaterne af omfattende økonomisk-historiske undersøgelser. Læserne kunne imidlertid have ønsket lidt mindre tilbageholdenhed på dette punkt. Det viser sig nemlig, at adskillige af fiskerbønderne ved Nibe bredning sad og blev holdne mænd i en periode, der ellers er præget af nedgang eller stagnation. Det skyldes øjensynligt først og fremmest deres deltagelse i det indbringende fjordfiskeri. Nogle af dem var rene matadorer, der holdt en stor besætning på gårdene og efterlod sig efter forholdene betydelige formuer, medens fæstebønder mange andre steder gik bort fra denne verden efterladende sig adskillige rdl. bortskyldig gæld. Skifterne efter fæstebønder må rigtignok tages med et vist forbehold, idet både godsejeren og den vordende fæstebonde i de tilfælde, hvor der ikke fandtes større værdier i boet, i forståelse med vurderingsmændene enedes om at sætte aktiverne lavest muligt, for at den nye fæster fra begyndelsen kunne være nogenlunde vel ved magt. Derfor skal man ikke lægge for megen vægt på minusserne som udtryk for fæstebøndernes økonomiske stilling. Men en anselig formue lader sig ikke bortforklare, især ikke hvis flere bønder i samme landsby efterlod sig sådanne plusser. Dertil kommer fæsteprotokollernes vidnesbyrd om gårdforsiddelser. F. Skrubbeltrang har oplyst, at forholdet mellem gårdforsiddelser i landets hoveddele i 1700-årene stort set synes at forholde sig således: Til 4 forsiddelser på Sjælland svarer ca. 2 i Jylland og 1 på Fyn. Hvis man nu – som anmelderen har gjort – sammenligner gårdforsiddelser på et gods i Midt-Himmerland med godser ude ved fjorden, så er der øjensynligt flere forsiddelser i det førstnævnte område end i det sidste.

Også skifterne viser en tydelig forskel. Bønderne i Ravnkilde, Nysum, Skårup, Fyrkilde, Haverslev, Lille Rørbæk, og hvad disse indlandsbyer under Nørlund gods ellers hedder, efterlod sig næsten allesammen underskud, når de døde i tiden o. 1740. På Lundbæk gods var der en del forsiddelser, men det hændte dog temmelig tit, at en søn fulgte efter faderen som fæster, selv om dødsboopgørelserne oftest viste underskud. På Oxholm gods på Gøl var der både dødsboer med underskud og nogle med

overskud, men der er ikke fundet større formuer, ejheller kunne større formuer konstateres på Vår gods.

Men på Sebberkloster gods, hvis ejer var den bjergsomme assessor Gleerup, fandtes der mange fiskeredskaber hos bønderne i Sebbersund, Valsted og Barmer. En fæstebonde ved navn Jens Pedersøn i Valsted efterlod sig i 1732 over 500 rdl. Han må have været en holden mand, og ser man nærmere efter, fulgtes han i 1736 af en fæster ved navn Abraham Abrahamsen, hvis fæstebrev forfatteren af bogen har gengivet side 373. Det var denne Abraham, der (iflg. note 21 s. 505) optrådte som assessor Gleerups hovedmodstander. Han vovede at beskylde sin husbond for svig med hensyn til at sætte umatrikulerede stader på Sebberlå. Formodentlig har denne bonde ikke været nogen ringere mand end sin forgænger i gården, siden han turde sætte sig op mod sit herskab? Men har disse fiskerbønder kunnet tjene store penge ved fjordfiskeriet, har deres herskaber naturligvis ikke haft ringere udbytte. Betegnende nok kunne kommissionen ikke få at vide, hvem af bønderne i Valsted og Sebbersund, der deltog i fiskeriet på Sebberlå og Fruens grund, hvorfor de er udeladt af tabellen på side 335. Det kan tilføjes, at da fæstebonden Iver Jensen i Stavn døde i 1732, blev der 383 rdl. tilovers i boet, efter at gælden var betalt. Der fandtes bl. a. 18 garn og 4 fiske-kåge, så det er klart, at denne fæstebonde havde drevet et betydeligt fiskeri. Men han var desuden en dygtig bonde, hvis besætning bestod af 8 heste, 6 stude (formentlig til salg), 5 køer, 14 får, 4 svin med mere. Og i et bo i Valsted var der (iflg. Saml. til jydsk Historie og Topografi VII s. 70 ff.) i 1713 ikke mindre end 7 bundgarn, og boet viste et overskud på 305 rdl.

Forskellen mellem erhvervsfiskerne og Sallings fiskerbønder med hensyn til vodlagenes størrelse og sammensætning afspejler efter forfatterens udsagn selvforsyningskarakteren (s. 283). Men det gælder næppe Nibeområdet; thi bønderne ved Nibe bredning blev ikke velhavende som følge af naturalhusholdning. De solgte sild for rede penge til krejlere og andre kunder. Til spørgsmålet om fiskerbøndernes økonomiske baggrund kommer imidlertid det ikke mindre vigtige: Hvordan var de beslægtet indbyrdes, og hvilken rolle spillede venskabsbånd for vodlagenes sammensætning? Det nævnes s. 287, at fiskerlagene ikke var begrænset til et enkelt sogn. Måske er det ikke mere muligt at udrede trådene i lagenes mønster på denne egn, fordi kirkebøgerne kan være gået tabt; men det lod sig måske gøre for områder, hvor kilderne er rigeligere forhånden?

I afsnittet om fiskeri-ejerne (s. 298 ff.) har forfatteren forsøgt at bestemme bundgarnsstadernes ejeres sociale stilling, henholdsvis i 1690erne og i 1740erne. På det første tidspunkt dominerede godsejergruppen, mens der i 1740erne kan spores en tendens til færre ejere og en forskydning fra godsejere til borgere, i hvert fald hvad de matrikulerede stader angår. Men det store antal ikke-matrikulerede stader, der var kommet til

i mellemtiden, tilhørte ganske vist de store godsejere, først og fremmest assessor Gleerup, Sebbekloster. Det følgende afsnit om erhvervsfiskerne (s. 328 ff.) er også meget oplysende. Det handler fortrinsvis om Nibefiskerne, der næsten udelukkende var besiddere af den vigtigste fiskegrund Nørlå. I 1690erne var der næsten dobbelt så mange erhvervsfiskere i Nibe som fiskere, der blot fiskede til husbehov. Men i 1740erne gjorde Nibe-erhvervsfiskerne sig desuden gældende på godsernes endelsgrunde. Forfatteren påviser s. 333, at brugen af fra 1 til 3 stader var typisk for fiskerbønderne, medens et antal på mere end 3 stader var karakteristisk for erhvervsfiskerne. For Nibefiskernes vedkommende kan der spores en bevægelse mod mere udpræget erhvervsfiskeri med fiske-tilberedning op til 1740erne (s. 338). Det er desuden vigtigt at bemærke, at den enkelte fisker havde sine bundgarn spredt over et stort areal. Holger Rasmussen mener, at det skyldtes den bevidste hensigt, at man ikke så let skulle kunne rammes, hvis bundvegetationen, som fiskene gyder på, et år forsvandt fra et bestemt område. Der er altså tale om en art forsikring mod misfangst. – Endelig bør det nævnes, at der spores en tendens til livsfæste blandt de Nibefiskere, der havde stader på godsernes fiskegrunde.

De her refererede analyser, navnlig af de sociale og erhvervsmæssige forhold i Nibe, er meget oplysende, og afsnittet må betegnes som et af de lærerigeste i bogen. Problemstillingen med den fra Johs. Steenstrup arvede opdeling i samfundsklasser kunne dog måske med fordel have været ændret? Udviklingen af arbejdsfordelingen og organiseringen af fangstens fordeling, tilberedning og afsætning har vistnok øvet en betydelig indflydelse på priser, lønninger og arbejdsvilkår, men det skal indrømmes, at det ville kræve nye store undersøgelser at finde trådene i hele denne struktur – det kunne let blive til en disputats for sig.

Dette leder frem til bogens sidste kapitel om sædvane og centraldirigering. Thi karakteren af det internationale fiskemarked fik, som Kristof Glamann bemærkede i sin opposition,² indflydelse både på den sociale og den erhvervsmæssige struktur. En stor mængde sild førtes bort af svenskerne, hvilket kommercekollegiet i 1719 beklagede sig over; de aftog også sild fra Skotland, Holland og Norge, men den danske sild opnåede den ringeste pris – måske delvis som følge af forskellen mellem havsild og fjordsild? De skotske fiskere havde i 1689 mistet deres marked i Frankrig som følge af et indførselsforbud; derfor sigtede de mod Baltikum, og kort efter 1700 skrev de sig for halvdelen af silden, der gik til Østersøen. Det er altså ikke blot et spørgsmål om de danske vragningsbestemmelser.

Forfatteren har villet undgå at skrive økonomisk historie, hvilket har voldt vanskeligheder, når han dog ville behandle den sociale sammensætning af fiskerbefolkningen og slutte med spørgsmålet om myndighe-

² Jvf. *The Scandinavian Economic History Review*, Vol. XVII, 1969, s. 156f.

dernes indgriben i fiskeriejernes og de fiskendes indbyrdes stridigheder. Han mener, at kommercielle hensyn ofte har været afgørende for regeringens forholdsregler, men at hovedformålet var at holde fri passage gennem fjorden og at forbyde brugen af ulovlige og skadelige redskaber af hensyn til fiskebestandens trivsel. Ganske vist anlagde rentekammeret i 1690'erne det synspunkt, at registreringen af det stående fiskeri i Limfjorden først og fremmest skulle tjene et fiskalt hensyn. Men Rasmussen påviser, at dette synspunkt forflygtigedes, når det kom til selve kommissionsarbejdet. Og han mener – på baggrund af regeringens saltpolitik og manglende interesse for at gennemføre vrager- og nedsaltningsformer efter hollandsk mønster – at kommercielle hensyn i hvert fald ikke primært bevægede regeringen i dens indsats for limfjordsfiskeriets regulering. Han går her ud fra en konsekvens i regeringens politik, som måtte forudsætte, at hensynet til limfjordsfiskeriet gik forud for andre hensyn. Man kan ikke uden videre sammenligne med fiskerierne ved Norges kyster, hvor tilknytningen til de lokale fiskegrunde ikke havde tilsvarende betydning, men hvor fiskeriet som helhed var langt vigtigere for landets forsyning og eksport.

Skønt forfatteren på den ene side mener (s. 394), at godsejersynspunktet har været retningsgivende for regeringen ved udfærdigelsen af fiskerimæssige påbud, og side 401 slutter, at det for regeringen ikke primært var kommercielle hensyn, der forårsagede reguleringerne, forbigår han på den anden side ikke fiskale hensyn, som bl. a. amtsforvalter Klein fik pålæg om at varetage (s. 396), eller at fiskale formål førte til matriklen 1699. For amtmanden i Aalborg måtte forligelsen af modstridende lokale interesser være betydningsfuld, fordi hans opgave var at sørge for fredelige og fordragelige tilstande i det ham betroede distrikt. Embedsmænd så forskelligt på sagerne, alt efter deres position og funktioner. Typisk nok var staten uinteressert i det fiskeri, der ikke foregik ved fast indrettede stader, når den fri gennemfart iøvrigt ikke generedes. Her gik der jo ikke noget fra kongens kasse. I virkeligheden var centraladministrationen principielt uvildig, men den måtte i praksis bygge på lokale folks undersøgelser, og her viste der sig – som forfatteren nærmere gør rede for – forskellige økonomiske interesser.

Når retten til fiskeri imidlertid ved den endelige forordning i 1750 blev knyttet til besiddelse af jord, der stødte til fjorden, og dermed begunstigede godsejerne, skyldtes det formentlig, at staten ville forhindre det hidtil begåede misbrug med oprettelsen af ikke-matrikulerede stader til skade for skatteindtægterne. Derfor blev der nu forlangt en approberet stadbog. Den pågældende paragraf lyder (jfr. s. 410): »Herefter må ingen uden kgl. tilladelse noget stade til sildefiskeri, som ikke i bemeldte stadbog nu er matrikuleret, og hvoraf skat til kongen svares, optage eller bruge«. Tydeligere kan de fiskale hensyn næppe udtrykkes. Forfatteren

benægter som nævnt heller ikke deres betydning, men anser forordningens efterfølgende reguleringsbestemmelser for nok så vigtige – mon de dog ikke i højere grad skyldtes Solberg og Schelde end det høje rentekammer?

Det synes at fremgå med ønskelig tydelighed, at en virkelig centraldirigering ikke lod sig gennemføre i Danmark. I den henseende er der forskel på udviklingen i vort land og i Sverige, hvor stormagtstiden bevirkede en så vidtgående centraldirigering, at den kan spores den dag i dag. Det er da også en svensk forsker, Sigurd Erixon, der har lanceret begrebet indenfor etnologien. Et andet spørgsmål er, om det egentlig har nogen videre mening i konkrete tilfælde at tale om dirigering fra en central magtfaktor? Hvor få centraler skal man kræve for at kunne tale om centraldirigering, og hvor overordnede skal de være? Jo længere væk, man befinder sig fra centraladministrationen, desto større rolle spiller personlige og omgangsbestemte forhold foruden vel utallige andre, der delvis har virket i det skjulte.

Når Holger Rasmussen side 449 opsummerer resultatet af centraladministrationens indgreb, lægger han da også vægt på, at det ikke var centraladministrationen, men lokalkendte folk, der ud fra fortrolighed med fjordens problemer havde udformet regler, som med skyldig hensyntagen til sædvanemæssig organisation bremsede den uheldige udvikling, der i slutningen af 1600-årene havde truet med at bringe fuldstændig konfusion i fiskeriet. Betegnende for centraldirigerings begrænsede muligheder er det, at man om nødvendigt fraveg bestemmelserne, hvor de brød radikalt med de fiskendes erfaringer og deraf følgende sædvane. Det tjener, som forfatteren fremhæver, den stedlige øvrighed til ros, at den forstod at lempe bestemmelserne efter lokale forhold, og dette var en væsentlig årsag til, at de følgende firsindstyve år forløb roligt og uden større konflikter.

»Limfjordsfiskeriet« er et stort og fortjenstfuldt arbejde. Forfatteren har – for at bruge bogens terminologi – lært af fiskerne i Nibe bredning at sætte både »retgarn« og »baggarn«, og har han undertiden set sig nødsaget til at anvende både »gaffelgarn« og »mellemlænker«, som hans hjemmelmænd i Nibe ville tage afstand fra, har han bevisligt ikke gjort det af fiskale hensyn. Hans arbejde præges af grundig viden, en fortrinlig iagttagelsesevne og klog dømmekraft. Bogen vil sætte sig spor i kommende diskussioner om fiskeriets teknologiske, erhvervsmæssige, sociale og økonomiske udvikling som et hovedværk, man bestandigt må rådspørge på grund af den imponerende sagkundskab, der præger dens analyser af fiskeredskaber og -metoder, og den ny erkendelse, der er vundet gennem forfatterens redegørelser for fiskeriets organisation.

AXEL STEENBERG